

NURAZİZAH, Mia Siti, AKYASAN, Azizenur “Endonezya ve Malezya’da İslam Hukuku Alanında Çalışma Yapılan Kurumlar ve Hazırlanan Doktora Tezleri”, İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Samsun 2019, Sayı: 8, ss. 55-82.

ENDONEZYA VE MALEZYA’DA İSLAM HUKUKU ALANINDA ÇALIŞMA YAPILAN KURUMLAR VE HAZIRLANAN DOKTORA TEZLERİ

Mia Siti NURAZİZAH*

Azizenur AKYASAN*

Özet: Endonezya ve Malezya, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Güney Doğu Asya ülkeleridir. XII. yüzyılda İslamiyet ile tanışmış bu toprakların insanları günümüze kadar Müslüman olarak kalmışlar ve İslam’a çeşitli katkılarda bulunmuşlardır. Araştırmamızın konusunu bu ülkelerde bulunan ve İslam hukuku alanında doktora tezi yayınlayan üniversiteler ve bu alanda çalışmalar yapan kurum ve merkezler oluşturmaktadır. Bu araştırmada doktora tezleri özellikle yoğunlaşılacak bölüm olup, bu tezlerin isimlerinden, işlenen konular üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Endonezya, Malezya, Tez, Kurum.

Institutions and Doctoral Thesis’ in Indonesia And Malaysia That Study Islamic Law

55

Abstract: Indonesia and Malaysia are the Southeast Asian countries that Islam comprising most of the population. These lands had met with Islam in the XIIth century and people of these lands stayed as Muslims up until today and contributed the Islamic society. The subject of this paper is the doctoral theses about Islamic Law that are published from the universities of these countries, and institutions that study Islamic Law. In this paper, the names of the doctoral thesis constitute the main part of the study. By the names of these doctoral theses, we tried to evaluate the subjects that were studied.

Keywords: Islamic Law, Indonesia, Malaysia, Thesis, Institution.

Giriş

Dünyanın birçok yerinde genelde İslam özelde İslam Hukuku üzerinde çalışma yapan kurum ve merkezler bulunmaktadır. Bu, ölüncüye kadar Müslümanların Allah’ın hükmünü korumaya çabaladığı ve özen gösterdiğine dair bir işarettir. Güney Doğu Asya Kıtası’nda, İslam Hukuku

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE İslam Hukuku Bilim Dalı, miazizah@gmail.com

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE İslam Hukuku Bilim Dalı, azizenura@gmail.com

üzerine çalışma yapan kurum ve merkezler incelendiğinde Endonezya ve Malezya'nın bu alanda öne çıkmakta olduğu gözlenmektedir.

Güney Doğu Asya'daki Müslüman ülkeler fıkıh mezhebi olarak Şafii mezhebini benimsemektedir. Bunun sebeplerinden biri, bilindiği üzere İslamiyet'in yayıldığı zamanlarda o bölgeye giden Müslüman tüccarların Şafii mezhebine mensup olmalarıdır. İkinci sebep ise bu ülkelerden Mekke'ye giden öğrencilerin döndüklerinde Şafii öğretilerini halka öğretmesidir. Ancak Şafii mezhebine mensup olunmasına rağmen eğitim-öğretim açısından diğer mezheplerin görüşleri de öğretilmekte, mezhepler arası mukayeseli çalışmalar yapılmaktadır. Araştırma konumuza giriş yapmadan önce Endonezya ve Malezya hakkında kısa ve genel bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

Endonezya: Endonezya, resmî adıyla *Republik Indonesia* (Endonezya Cumhuriyeti), 17 Ağustos 1945 tarihinde kurulmuştur ve başkenti Cakarta'dır. Hollanda ile Japonya'nın işgal ve sömürsünden kurtulmasına rağmen Hollanda'dan resmî bağımsızlığını ancak 27 Aralık 1949 tarihinde kazanabilmiştir.¹ Güney-Doğu Asya ve Avustralya arasında yer alan bu ülke, dünyanın en kalabalık Müslüman devleti olarak bilinmektedir.² Günümüzde ülkede İslamiyet'in yanında Hristiyanlık (Katolik ve Protestanlık), Hinduizm ve Budizm Endonezya'nın resmi dinleri olarak kabul edilmiştir. Ülkede Müslümanların çoğunlukta olduğu yerler Sumatra, Java, Madura, Kalimantan, Sulawesi, Lombok, Sumbawa ve Kuzey Maluku adalarıdır.³

İslamiyet XII. yüzyılda bu ülkeye gelen İranlı, Çinli ve Hindistanlı Müslüman tüccarlarla beraber yayılmaya başlamıştır.⁴ İslam'ın bu bölgeye gelmesiyle beraber birçok okul ve dinî kurum inşa edilmiş, çocuklar ve gençlerden yaşlılara kadar herkese din eğitimi verilmiş, özellikle ilmihal konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca yükseköğretimde seviyesinde birçok İslam üniversitesi kurulmuştur. Devlet, dinî konular ile ilgili çalışmalarda halkı serbest bırakmakta ve bu çalışmalara destek vermektedir.

¹ Göksoy, İsmail Hakkı, "Endonezya'da Din Eğitimi Kurumları ve Tarihi Gelişimleri" *Dinî Araştırmalar*, 2003, c. V, sayı: 15, s. 38.

² Erinç, Sırrı, "Endonezya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: DİA, 1995, c. XI, s. 192.

³ Amidhan, H., Dinî Cemaatler Arasındaki Uyumun Geliştirilmesi: Endonezya Örneği, *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995, XVII, s. 304.

⁴ Erinç, "Endonezya", DİA, c. XI, s. 194.

Malezya: Başkenti Kuala Lumpur olan Malezya, 31 Ağustos 1957'de kurulmuştur. Ülkenin ilk başbakanı Tengku Abdul Rahman'dır. Malezya, 13 eyaletten oluşmakta, eyaletlerin 11'i Malezya Yarımadası'nda ve 2'si Kalimantan Adası'nda bulunmaktadır. Önceden İngiltere sömürgesi altında olan Malezya halkının çoğunluğu Müslümandır. İslâm dininin bu ülkede yayılma hikayesi hemen hemen komşu ülkesi Endonezya'ya benzemektedir.⁵ Malezya'da Malaylar dışında Çinliler ve Hintliler de bulunmaktadır.⁶ Buna rağmen, Endonezya'nın aksine İslam dini Malezya'nın resmî dinidir.⁷ Malezyalılar modern gelişmelerle birlikte çağdaş İslam okulları açmış ve pek çok araştırmalarda bulunmuştur. Ayrıca ülkede birçok İslam araştırma merkezi de bulunmaktadır.

Bu iki ülkede özellikle İslam İktisadı alanında yoğunlaşmış ve neredeyse tüm finans bankalarına karşı faizden uzak durmak için katılım bankaları açılmıştır. İslam Hukuku alanında yapılan diğer çalışmalar ile ilgili bilgiler ileride sunulacaktır.

A. KURUMLAR VE ÇALIŞMALAR

I. ENDONEZYA

DEVLET İSLAM ÜNİVERSİTELERİ

Endonezya'da 20. yüzyılın ortalarına kadar devlet tarafından kurulmuş İslam üniversiteleri bulunmamaktaydı. Müslümanların sistemli bir eğitim alabilme arzusu ve mücadelelerinin sonucunda 1950-1962 yılları arasında din eğitimi veren fakülteler kurulmaya başlamıştır. Kurulan fakülteler şunlardır:⁸

⁵ Syaifullah, *Sejarah dan Kebudayaan Islam di Asia Tenggara*, Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2010.

⁶ Göksoy, İsmail Hakkı, "Bazı Müslüman Ülkelerin Yönetim Modeli Endonezya ve Malezya Örneği", *İslâm ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 186.

⁷ Hassan, Kamal, "21. Yüzyılda İslâm Dünyası: Malay-Endonezya Bölgesi", *XXI. Yüzyılda İslâm Dünyası ve Türkiye*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2003, s. 229.

⁸ Göksoy, "Endonezya'da Din Eğitimi Kurumları ve Tarihi Gelişimleri", s. 56.

1. Şeria/Hukuk Fakültesi (*Fakultas Syariah*): Bu fakültede öğrenciler İslam hukuku değerlerini öğrenir; dar anlamda kendi yaşamlarında, geniş anlamda ise kendi devletinde bu kazandığı değerleri uygulamaya çabalar. Fıkıh dersleri bu fakültede işlenilmektedir.

2. Terbiye Fakültesi (*Fakultas Tarbiyah*): Eğitim ile ilgili tüm bölümler bu fakültededir. Diğer eğitim fakültelerinden farkı ise İslam'a özgü bir eğitim bölümü bulunmasıdır.

3. Davet Fakültesi (*Fakultas Dakwah*): Bu fakültede öğrencilere halka İslam'ı tanıtmak adına halk ile nasıl iletişim kuracağı veya ne tür bir yöntem izleyeceğine dair dersler öğretilmektedir.

4. Edeph Fakültesi (*Fakultas Adab*): Edeph ve ahlakın tüm değerleri, felsefeleri vb. bu fakültede öğrenilmektedir. Arapça ve İslam medeniyet tarihi dersleri de bu fakülte müfredatında bulunmaktadır.

5. Usûlü'd-dîn (Akaid) Fakültesi (*Fakultas Ushuluddin*): Akaid, kelim, tefsir ve hadis dersleri bu fakültede verilmektedir.

Ayrı yerlerde bulunmakta olan bu mezkûr fakülteler daha sonraları Din İşleri Bakanlığı'nın da destek vermesiyle devlet İslam üniversitelerinde toplanmıştır. Daha sonraları bu kurumlarda yüksek lisans ve doktora programları da açılmıştır.⁹ Günümüzde de tüm devlet İslam üniversitelerinde bu beş fakülte devam etmekte olup üniversitenin ana fakülteleri olarak işlev görmektedir. Bu okullarda zamanla birtakım yeniliklerle beraber sağlık, eğitim, hukuk, psikoloji, sosyal bilimler, iktisat, bilim ve teknoloji gibi fakülteler de yer almaya başlamıştır. Fakat bu çalışmamızda biz daha çok İslam Hukuku ile ilgili fakültele odaklanacağız.

1. Sunan Kalijaga (Yogyakarta) İslam Üniversitesi (UIN Sunan Kalijaga Yogyakarta)

Diğer ismi "*el-Câmi'a el-İslâmiyye el-Hukumiyye*" olan ve 1951-1960 yıllarında kurulan bu okul İslam Dini Fakültesi statüsünden çıkarılıp Devlet İslam Üniversitesi statüsüne geçmiştir ve ülkede kurulan ilk üniversitelerden birisidir.¹⁰ 1960-1972 yılları arasında Sunan Kalijaga Devlet İslam Üniversitesi ismi ile resmi olarak devlet üniversitesi statüsüne geçmiştir. Bu yıllarda okulun henüz kendine ait müfredatı

⁹ Göksoy, "Endonezya'da Din Eğitimi Kurumları ve Tarihi Gelişimleri", s. 56-57.

¹⁰ <http://uin-suka.ac.id/>, (28.11.2017).

bulunmadığından dolayı Ezher Üniversitesi'nin müfredatına bağlı kalmıştır.¹¹ Üniversite 1972-1996 yılları arasında kendi müfredatını oluşturmaya, yeni fakülteler kurmaya ve ayrıca bu yıllar arasında lisansüstü eğitim vermeye başlamıştır. Günümüzde üniversitenin, Edep ve Kültür Fakültesi, Davet ve İletişim Fakültesi, Terbiye ve Eğitim Fakültesi, Şeriat ve Hukuk Fakültesi, Usûlü'd-dîn ve İslam Değerleri Fakültesi, Bilim ve Teknoloji Fakültesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İslam Ekonomisi ve İslami Ticaret Fakültesi gibi fakülteleri bulunmaktadır. Doktora düzeyinde İslam Hukuku alanında İslam Araştırmaları, İslam İktisadı ve İslam Hukuk İlimleri ve Sosyal Kurumları dersleri bulunmaktadır.¹²

Doktora Düzeyinde Yapılan Tezler:¹³

Bu üniversitede yapılmış 13 doktora tezine ulaşabildik. Bu tezlerden ilki 2000 yılına, sonuncusu ise 2016 yılına aittir:

1. Abdul Hadi, *Fiqh Mazhab Syafi'i dalam Peraturan Perundang-undangan Tentang Perkawinan di Indonesia* (Endonezya Aile Hukuku'nda Şafii Mezhebi), 2000.
2. Arief, *Ijtihad Syaikh Mahmud Syaltut Kajian Pembaruan Pemikiran Islam* (İslami Düşüncenin Yenilenmesinde Şeyh Mahmud Şaltut'un İctihadı), 2001.
3. Zikri Darussamin, *Interaksi Hukum Islam dan Hukum Adat* (İslam Hukuku ve Geleneksel Hukuk (Örf) Arasındaki İlişki), 2003.
4. Alamsyah, *Sunnah Sebagai Sumber Hukum Islam dalam Pemahaman Syahrur dan Al-Qaradawi* (Syahrur ve el-Karadavi'yi Anlamada İslam Hukuku'nun Kaynağı Olarak Sünnet), 2005.
5. Noor Achmad, *Istishlah Sebagai Metode Formulasi Hukum dan Relevansinya dengan Pembaharuan Hukum Islam di Indonesia Law* (Bir Hukuki Formülasyon Metodu Olarak İstislâh ve Endonezya İslam Hukukunun Yenilenmesi ile İlişkisi), 2006.

¹¹ <http://uin-suka.ac.id/>, (28.11.2017).

¹² <http://uin-suka.ac.id/>, (28.11.2017).

¹³ <http://digilib.uin-suka.ac.id/>, (28.11.2017).

6. Syahabuddin, *Demokrasi dalam Pandangan Abdul Kahar Mudzakkar* (Abdul Kahar Mudzakkar'a Göre Demokrasi), 2006.

7. Zakiyuddin, *Konsep Keadilan Ekonomi dalam Al-Qur'an* (Kuran'da Ekonomik Adalet Kavramı), 2006.

8. Akhmad Fahrur Rozi, *Sanksi Bagi Pelaku Illegal Logging* (Studi Komparatif Menurut Hukum Positif dan Hukum Islam (Yasadışı Ağaç Kesimi Yapan Kişinin Cezası (Pozitif Hukuk ve İslam Hukuku Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma), 2008.

9. M. Rusydi, *Syariah Compliance dalam Penerimaan Produk Perbankan Syariah: Aplikasi Theory of Planned Behavior* (İslami Bankacılık Ürünlerinde Şeriat Uygunluğu: Planlı Davranış Teorisinin Uygulanması), 2016.

10. Moh Nasuka, *Pengaruh Perilaku Etis dalam Pemasaran Terhadap Loyalitas Nasabah Bank Syariah* (Alışverişteki Ahlaki Davranışın Şeriat Bankaları Müşteri Sadakatindeki Etkisi), 2016.

11. Muhammad Kamal Zubair, *Sustainability Lembaga Keuangan Mikro Syariah* (İslami Mikro Finans Kurumlarının Sürdürülebilirliği), 2016.

12. Ngadirin Setiawan, *Implementasi Sistem Profit and Loss Sharing dan Perlakuan Akuntansi Keuangan Syariah dalam Pembiayaan Mudarabah dan Musyarakah pada Perbankan Syariah di Indonesia* (Endonezya'da İslami Bankacılıkta Mudârebe ve Müşâreke Finansmanında Kâr-Zarar Ortaklık Sistemi ve İslami Mali Muhasebenin Uygulanması), 2016.

13. Tatung M Taufik, *Pengaruh Pengawasan dan Spiritualitas dalam Pengendalian Perilaku Curang Ekonomi* (Studi Eksperimen pada Perbankan Syariah di Daerah Wilayah Yogyakarta, Surakarta dan Banyumas) (İktisadi Hile Davranışının Kontrolünde Gözetim ve Maneviyatın Etkisi (Yogyakarta, Surakarta ve Banyumas Bölgelerinde İslami Bankacılık Üzerinde Deneysel Bir Çalışma), 2016.

Ulaşabildiğimiz doktora tezlerini incelediğimizde Aile Hukuku, Fıkıh Usûlü, Siyaset'i-Şer'iyye, İslam Ekonomisi ve Ceza Hukuku gibi alanlarda çalışmalar yapıldığını ve doktora tezlerinin çoğunluğunu İslam İktisadi alanının oluşturmakta olduğunu görmekteyiz.

2. Alauddin Makassar İslam Üniversitesi (UIN Alauddin Makassar)

1962-1965 yılları arasında Sunan Kalijaga Yogyakarta İslam Üniversitesi'ne bağlı iken daha sonra 1965-2005 yılları arasında resmi olarak

al-Jamiah al-İslamiyah al-Hukumiyyah adı ile İslam enstitüsü statüsünde bir kurum olmuştur. Daha sonra 2005 yılında Alauddin İslam Üniversitesi adını alıp resmi olarak üniversite statüsünü elde etmiştir. Bu okuldaki 7 fakülteden 5'i İslam Fakültesi, 2'si Mühendislik ve Sağlık Fakültesidir. Bu üniversitede doktora düzeyinde İslam Hukuku ve İslam İktisadı bölümleri bulunmaktadır.¹⁴

Doktora Düzeyinde Hazırlanan Tezler:¹⁵

Bu üniversiteden İslam Hukuku alanında yayınlanmış 4 doktora tezine ulaşabildik:

1. Ahmad, *Implementasi Ijtihad Tahqiq al-Manat dalam Fatwa Lajnah Bahtsul Masail Nahdhatul Ulama dan Majelis Tarjih dan Tajdid Muhammadiyah (Studi Analisis Komparatif Fatwa Ekonomi)* (Tahkiku'l Menat'ın Nahdhatul Ulama¹⁶ Fetvasında ve Tercih ve Tecdit Muhammadiyah¹⁷ Meclisinde Uygulanması (İktisadi Fetvaların Karşılaştırmalı Analiz Çalışması)), 2017.

2. Arif, Firman Muhammad, *Dinamika Kerukunan Umat Beragama di Tana Luwu Perspektif Maqadis al-Syariah* (Makasidü's-Şerîa Açısından Tana Luwu'da Dini Uyum Dinamikleri), 2017.

3. Marwal, Moh. Rafid, *Pengukuran Kinerja Balanced Scorecard Pola Maqâshid Syari'ah pada Perusahaan Air Minum PDAM Kota Makassar* (PDAM Makassar İçme Suyu Şirketlerinde Makasidü's-Şerîa Modeli Kurum Karne Performansının Ölçülmesi), 2018.

4. Deti, Sri, *Kontribusi Perbankan Syari'ah terhadap Pertumbuhan Ekonomi di Kabupaten Sambas* (Sambas'da İslami Bankacılığının Ekonomik Gelişmeye Katkısı), 2019.

¹⁴ <http://www.uin-alauddin.ac.id/sejarah/>, (28.11.2017).

¹⁵ <http://repositori.uin-alauddin.ac.id/view/divisions/>, (28.11.2017).

¹⁶ Nahdhatul Ulama, Endonezya'da Şafii mezhebini benimsemiş geleneksel Sünni bir harekettir.

¹⁷ Muhammadiyah, Endonezya'da İslami bir sivil toplum örgütüdür.

3. Ar-Raniry (Banda Açe) İslam Üniversitesi (UIN Ar-Raniry Banda Aceh)

Bu üniversiteye ismi verilen Ar-Raniry, Sultan İskandar Tsani döneminde (1637-1641) İslam'ın yayılmasında çok etkili olan büyük bir müftüdür. Endonezya'ya Hindistan'ın Gujarat kentindeki Ranir'den (şimdiki ismi Rander) gelmiştir. Tam ismi Şeyh Nureddin Ar-Raniry'dir. Güney-Doğu Asya kıtasında özellikle Açe'de İslami düşüncenin gelişiminde çok değerli katkıları olmuştur.¹⁸

Ar-Raniry İslam Üniversitesi 1960 yılında kurulan Şeriat Fakültesinin üniversite statüsüne çevrilmesi ile kurulmuştur. 1962 yılında, bu üniversitede Terbiye Fakültesi eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır. Bu iki fakülte Sunan Kalijaga (Yogyakarta)'ya bağlı fakültelerdir. Yine aynı yılda (1962) Usûlü'd-din Fakültesi özel bir fakülte olarak kurulmuştur. Ardından bu üniversite bünyesinde Davet Fakültesi ve Edep Fakültesi gibi fakülteler de kurulmaya başlamıştır.¹⁹

Bu üniversitede İslam Hukuku alanında doktora programı olarak sadece Modern Fıkıh bölümü mevcuttur. Ar-Raniry İslam Üniversitesi'nde yayınlanmış ve bizim ulaşabildiğimiz 18 doktora tezi bulunmaktadır ve bunların 13'ü İslam Hukuku alanına aittir.

Doktora Düzeyinde Hazırlanan Tezler:²⁰

1. AM, Suhar, *Paradigma Siyasah Syar'iyah dalam Mengatur Sistem Pendistribusian Pendapatan dan Kekayaan* (Gelir ve Servet Dağıtım Sisteminin Düzenlenmesinde Siyâset-i Şer'iyeye Paradigması), 2006.

2. Muhibbuththabary, *Konsep dan Implementasi Wilayah Al-Hisbah dalam Penerapan Syari'at Islam di Nanggroe Aceh Darussalam* (Nanggroe Açe Darüsselam'da İslam Hukuku Tatbikinde Vilâyetü'l-Hisbe Kavramı ve Uygulaması), 2007.

3. Fauzi, *Hak Cipta dalam Pandangan Hukum Islam; Penalaran Istislah al-Syatibi* (İslam Hukukunda Telif Hakkı; eş-Şâtıbî'nin İstislâh Görüşünün Analizi), 2009.

4. Moh. Fauzi, *Legislasi Pelaksanaan Syariat Islam di Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam (NAD); Pergumulan Sosio-Politik dan Tinjauan Hukum Tata*

¹⁸ <http://www.ar-raniry.ac.id/>, (28.11.2017).

¹⁹ <http://www.ar-raniry.ac.id/>, (28.11.2017).

²⁰ <https://repository.ar-raniry.ac.id/>, (28.11.2017).

Negara (Açe Bölgesinde (NAD) İslam Hukuku'nun Uygulanması Kanunu; Sosyo-Politik Mücadele ve Anayasa İncelemesi), 2009.

5. Zein, Achyar, *Kriteria Tindak Pidana dalam Al-Qur'an* (Kuran'da Suç Fiillerinin Kriterleri), 2010.

6. Khairuddin, *Kesaksian Wanita dalam Pandangan Hukum Islam; Hubungan Al Qura'n dan As-Sunnah* (İslam Hukukunda Kadının Şahitliği; Kur'an ve Sünnet Arasındaki İlişki), 2012.

7. İsa, Abdul Gani, *Formalisasi Syariat Islam di Aceh dan Perwujudannya dalam Sistem Hukum Indonesia* (Açe'de İslam Hukukun Biçimlendirilmesi ve Endonezya Hukuk Sisteminde Uygulanması), 2012.

8. Hanapi, Agustin, *Konsep Perceraian dalam Islam; Sebuah Interpretasi Ulang* (İslam'da Boşanma Kavramını Yeniden Yorumlama), 2012.

9. Syah, Ridwan, *Penghukuman dan Perlindungan HAM dalam Hukum Pidana Islam* (İslam Ceza Hukukunda Ceza ve İnsan Haklarının Korunması), 2012.

10. İsmail, Mahli, *Hak Milik Atas Tanah menurut Fiqh dan Relevansinya dengan Hukum Pertanahan Nasional* (Fıkha Göre Arazi Mülkiyet Hakları ve Ulusal Arazi Kanunu ile Uyumu), 2012.

11. Widyanto, Anton, *Kontekstualisasi Hukuman bagi Pelaku Tindak Pidana Zina di Aceh* (Açe'de Zina Suçlularının Cezalarının İçerikselleştirilmesi), 2013.

12. Nasrullah, *Tindak Pidana Korupsi dalam Hukum Islam dan Peraturan Perundang-Undangan Republik Indonesia; Studi Kritis Hukum Islam terhadap Undang-Undang No. 31 Tahun 1999 dan Undang-Undang No. 20 Tahun 2001 tentang Pemberantasan Tindak Pidana Korupsi* (İslam Hukuku'nda Bozulma ve Endonezya Cumhuriyeti'nin Nizamnameleri; Bozulmanın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 1999 Yılı 31 Sayılı Kanunu ve 2001 Yılı 20 Sayılı Kanunları Üzerinde İslam Hukuku Kritiği Çalışması), 2013.

13. Suwanto, Edi, *Hukum Pernikahan melalui Media Elektronik (Studi Fiqh Kotemporer melalui Pendekatan Maslahah Mursalah* (Elektronik Medya

Üzerinden Evlilik Hukuku (Maslahat-ı Mürsele Yaklaşımıyla Çağdaş Fıkıh Çalışmaları), 2018.

Tezler fıkıh usûlü, İslam hukuku, ceza hukuku, telif hakkı, ibadet konuları, aile hukuku ve akitler gibi konulardan oluşmaktadır. Ulaşabildiğimiz tez konularını incelediğimizde daha çok ceza hukuku konularında yoğunlaştığı görülmektedir.

4. Sultan Syarif Kasim Riau İslam Üniversitesi (UIN Sultan Syarif Kasim Riau)

Sultan Syarif Kasim Riau İslam Üniversitesi, 1970 yılında Terbiye Fakültesi, Şeriat Fakültesi ve Usûlü'd-din Fakültesi olmak üzere üç fakülteden oluşan özel bir kurum olarak kurulmuştur. 1997 yılında yüksek lisans düzeyinde bir program açabilmek için Din İşleri Bakanlığı'na talepte bulunmuş ve bu talepleri olumlu karşılanmıştır. 1998-2003 yılları arasında Psikoloji Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi gibi diğer fakülteler de açılmıştır. Üniversite 2005 yılında doktora eğitimi vermeye başlamıştır.²¹

Doktora Düzeyinde Hazırlanan Tezler:²²

1. Sanusi, *Implementasi dan Efektifitas Pengawasan Dewan Pengawas Syariah terhadap Produk Perbankan Syariah* (Şeriat Bankacılığı Ürünlerinde Şeriat Gözetim Kurulu Denetiminin Uygulanması ve Etkililiği), 2014.

2. Zabri M Ali, *Hukum Waris: Pelaksanaan Al-Shulh dalam Pranata Sosial Masyarakat Melayu Riau* (Miras Hukuku: Riau Malay Topluluğu Sosyal Derneğinde Sulhun Uygulanması), 2014.

3. Zulikromi, *Konsep Mashlahat dan Aplikasinya dalam Ijtihad Abu Bakar Al-Shiddiq* (Ebu Bekir es-Siddik'in İctihadında Maslahat Kavramı ve Uygulanması), 2014.

Bu üniversitede İslam Hukuku alanında ulaşabildiğimiz doktora tezi 3 tanedir. Yukarıda bahsedilen tezler İslam İktisadı, Miras Hukuku ve Fıkıh Usûlü konularında yapılmıştır.

5. Sumatera Utara İslam Üniversitesi (UIN Sumatera Utara)

1968 yılında Sumatera Utara bölgesindeki fakülteler Ar-Raniry İslam Üniversitesi'nin bir uzantısı olarak kurulmuş, bu tarihte henüz Sumatera

²¹ <https://uin-suska.ac.id/>, (28.11.2017).

²² <http://repository.uin-suska.ac.id/>, (28.11.2017).

Utara İslam Üniversitesi olarak isimlendirilmemiştir. Üniversite 1973 yılında Sumatera Utara adını almıştır. Bu yılda üniversitenin sadece Şeriat Fakültesi ve Terbiye Fakültesi bulunurken, 1983 yılına gelindiğinde Davet Fakültesi ve Usûlü'd-dîn Fakültesi açılmıştır.²³

2004 yılından itibaren lisansüstü eğitim vermeye başlayan üniversitede doktora düzeyinde İslam Hukuku, İslam İktisadı ve Helal Üretim Ürünlerinin Analizi bölümü bulunmaktadır.²⁴

Bu üniversiteden doktora seviyesinde yayınlanmış olan 7 tez ismine ulaşabildik. Bu tezlerin konularını miras hukuku, aile hukuku, zekât, İslam İktisadı, bankacılık ve ortaklık gibi konular oluşturmaktadır.²⁵

Doktora Düzeyinde Yapılan Tezler:²⁶

1. Taringan, Azhari Akmal, *Pelaksanaan Hukum Waris pada Masyarakat Karo Muslim di Kabupaten Karo* (Karo Bölgesindeki Müslüman Karo Halkında Miras Hukukunun Uygulanması), 2010.

2. Harahap, Pangeran, *Kawin Kontrak di Indonesia (Problema Hukum dan Solusinya)* (Endonezya'da Mut'a Nikahı (Hukuki Sorunları ve Çözümleri)), 2011.

3. Sukiati, *Konsep Halal dan Haram dalam Al-Qur'an Kajian Hukum Islam tentang Konsumsi dengan Pendekatan Tafsir* (Kur'an'da Helal ve Haram Kavramı (Tefsir Yaklaşımı ile Tüketim Konusunda İslam Hukuku Çalışması)), 2013.

4. Nispul, Khoiri, *Metodologi Istinbath Fikih Zakat Indonesia, Studi terhadap Fatwa-Fatwa Zakat Majelis Ulama Indonesia* (Endonezya'da Zekat Konusunda İstinbat Metodolojisi, Endonezya Ulema Konseyi Zekâtının Fetvalarının İncelenmesi), 2014.

5. Siregar, Saparuddin, *Standar Akuntansi Bank Syariah di Indonesia (Analisis terhadap Konsistensi Penerapan Prinsip Bagi Hasil)* (Endonezya'da

²³ <https://www.uisu.ac.id/>, (30.11.2017).

²⁴ <https://www.uisu.ac.id/>, (30.11.2017).

²⁵ <http://repository.uisu.ac.id>, (30.11.2017).

²⁶ <http://repository.uisu.ac.id>, (30.11.2017).

İslami Banka Muhasebesi Standartları (Kâr Ortaklığı İlkelerinin Uygulamadaki Sürekliliğinin Analizi), 2015.

6. Harahap, Darwis, *Aplikasi Gadai Emas di Perbankan Syariah (Keuntungan dan Kerugian Bagi Bank dan Nasabah)* (İslami Bankacılıkta Altın Rehninin Uygulaması (Bankalar ve Müşteriler İçin Avantaj ve Dezavantajları), 2016.

7. Agus, Rizal, *Model Kompetitif Pengembangan Usaha Mikro dengan Pembiayaan Mudharabah* (Mudârebe Finansmanıya Mikro İşletme Gelişimi İçin Rekabetçi Model), 2016.

6. Sunan Ampel (Surabaya) İslam Üniversitesi (UIN Sunan Ampel Surabaya)

Sunan Ampel Surabaya İslam Üniversitesi 1961 yılında kurulmuş olup başlangıçta iki fakülteden (Terbiye ve Şeriat Fakültesi) oluşmaktaydı. Bu üniversitenin lisansüstü eğitim programında Devlet Hukuku ve İslam Araştırmaları²⁷ bölümü bulunmaktadır.²⁸

Bu üniversitede yayınlanmış olan 8 doktora tezinin ismine ulaşabildik. Bu doktora tezlerinde aile hukuku (nikah, talak), bankacılık ve alım-satım gibi konular işlenmiş, ayrıca İbn Hazm'ın görüşlerinin incelendiği bir tez ve İslam hukukunun uygulandığı bir bölge ile ilgili de bir tez yayınlanmıştır.²⁹

Doktora Düzeyinde Yapılan Tezler:³⁰

1. Makinudin, *Pandangan Hukum Islam terhadap Pelaksanaan Ikrar Talak di Indonesia Pasca Undang-Undang Nomor 1 Tahun 1974* (1974 Yılı 1 Sayılı Kanun'u Sonrası Endonezya'da Boşanma Sözlerinin Uygulanmasına İlişkin İslam Hukukunun Görüşleri), 2011.

2. Askandar, Noor Chozin, *Perilaku Muamalah Perbankan Shari'ah Masyarakat Perguruan Tinggi Islam Malang: Perspektif Hukum Islam dan Hukum Nasional* (Malang İslam Üniversitesi'nin İslami Bankacılık Muamelesinin Analizi: İslam Hukuku ve Milli Hukuk Perspektifi), 2011.

²⁷ İslam Hukuku bu bölümde yer almaktadır.

²⁸ <https://w3.uinsby.ac.id/>, (29.11.2017).

²⁹ <http://digilib.uinsby.ac.id/>, (29.11.2017).

³⁰ <http://digilib.uinsby.ac.id/>, (29.11.2017).

3. M. Hanafiah, *Tradisi Pendulangan Intan dan Jual Beli Hidup Masyarakat Banjar dalam Perspektif Hukum Islam* (İslam Hukuku Açısından Banjar Kabilesinin Elmas Kazma ve Bunun Üzerine Alım-Satım Geleneği), 2012.

4. Sugihanto, *Kompetensi Pengadilan Agama di Bidang Ekonomi Syariah* (İslam İktisadı Alanında Dini Mahkemelerin Yeterliği), 2011.

5. Syar'i, Makmun, *Hukum Islam di Kesultanan Paser Kalimantan Timur* (Doğu Kalimantan Paser Sultanlığı'nda İslam Hukuku Uygulanması), 2012.

6. Nasiri, *Kawin Misyar: Pandangan Kiai NU tentang Praktek Kawin Misyar di Surabaya* (Misyar Nikâhı: Surabaya'da Misyar Nikâhı Uygulanmasına İlişkin Nahdhatul Ulama'nın Görüşü), 2012.

7. Yasin, Noer, *Pemikiran Hukum Islam Ibn Hazm: Kajian Epistemologis* (İbn Hazm'ın İslam Hukuku Düşüncesi: Epistemolojik Çalışma), 2012.

8. Mohammed Hadiri, Yousf Faraj, *Tanazu' al qawanin wa al ikhtishas al qadla'i al dauli fi masa'il al zawaj al mukhtalith* (Karma Evlilik Meselelerinde Kanunların Çatışması ve Uluslararası Hukukun Yargı Yetkisi), 2016.

7. Sunan Gunung Djati Bandung Üniversitesi (UIN Sunan Gunung Djati Bandung)

Sunan Gunung Djati Bandung Üniversitesi, 1968 yılına kadar Sunan Gunung Djati İslam Enstitüsü ismi ile anılmaktaydı ve bu yıla kadar üniversitede üç bölüm bulunmaktaydı. Bunlar Şeriat, Terbiye ve Usûlü'd-din Fakülteleridir. 1993 yılında üniversitede Edep ve Davet Fakülteleri açılmıştır. 1997 yılında ise lisansüstü eğitim programına başlanılmış olup doktora seviyesinde İslam Hukuku bölümü açılmıştır. Bu bölümde Ahkam Ayetleri ve Ahkam Hadislerinin İlmî, İslam Hukuk Felsefesi ve Metodolojisi, Hukuk İlmî Teorisi, İslam Hukuku Teorisi, İslam Hukuku ve Devlet, İslam Hukuku'nun Sosyal Kurumları, İslam Hukuku Antropolojisi ve Sosyolojisi dersleri bulunmaktadır. Ayrıca üniversite, 1992 yılından itibaren İslam Hukuku Dergisi yayınlanmaktadır.³¹

³¹ <http://www.uinsgd.ac.id/front/home>, (18.11.2017).

Bu üniversiteden yayınlanmış toplam beş doktora tezi ismine ulaşabildik. Bu tezlerde yargı, velayet ve vakıf konuları işlenmiştir.

Doktora Düzeyinde Yapılan Tezler:³²

1. Rosadi, Aden, *Nazhariyyat Al-Tanzhimi Al-Qadhai (Teori dan Sistem Pembentukan Hukum Peradilan Agama) dan Transformasinya dalam Peraturan Perundang-undangan di Indonesia* (Nazariyyat et-Tanzimi el-Kada'i (Dini Yargı Hukukunun Kurulmasına İlişkin Teori ve Sistemi) ve Endonezya Kanunlarındaki Dönüşümü), 2012.

2. Khaeruman, Badri, *Hukum Islam dalam Tantangan Perubahan Sosial: Kajian Pemikiran Yusuf al-Qaradawi dalam Fatwa-fatwanya* (Toplumsal Değişme Mücadelesinde İslam Hukuku: Yusuf el-Karadavi'nin Fetvalarındaki Görüşlerinin Analizi), 2012.

3. Mashudi, Didi, *Konsep al-Wilayat 'ala al-Nafs dalam Hukum Islam dan Hubungannya dengan Peraturan Perundang-undangan Perlindungan Anak di Indonesia* (İslam Hukukunda el-Velayet 'ale'n-Nefs Kavramı ve Endonezya'da Çocukların Korunma Hakkı Kanunu ile İlişkisi), 2012.

4. Effendi, Deden, *Legislasi, Implementasi dan Kontribusi Hukum Perwakafan dalam Pembangunan Keagamaan dan Kesejahteraan di Indonesia* (Endonezya'da Dini Gelişim ve Refahta Vakıf Hukuku'nun Mevzuatı, Uygulaması ve Katkısı), 2012.

5. Supriatna, Encup, *Dinamika Hubungan Muhammadiyah dan Nahdlatul Ulama (NU) dalam Penetapan Awal Bulan Qomariyyah di Indonesia* (Endonezya'da Kamerî İlk Ayın Belirlenmesinde Muhammadiyah ve Nahdlatul Ulama Arasındaki İlişkinin Dinamikleri), 2013.

8. Syarif Hidayatullah İslam Üniversitesi (UIN Syarif Hidayatullah Jakarta)

1957 yılında "İslam Akademisi" olarak kurulan bu kurum 1960 yılında Sunan Kalijaga (Yogyakarta) İslam Üniversitesi ile "el-Câmi'a el-İslâmiyye el-Hukumiyye" adıyla birleşmiştir. 1960 yılında üniversite bünyesinde sadece Terbiye Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi bulunmaktaydı. 2 yıl sonra, 1962 yılında Usûlü'd-dîn Fakültesi açılmıştır. 1963 yılında Din İşleri Bakanlığı'ndan gelen kararname ile kurumun adı "Syarif Hidayatullah İslam Enstitüsü" olarak değişmiştir.³³ 1973-1984 yılları arasında üniversitede

³² http://www.uinsgd.ac.id/front/arsip/karya_ilmiah/disertasi/, (18.11.2017).

³³ <http://www.uinjkt.ac.id/id/tentang-uin/>, (18.11.2017).

birtakım yenilikler olmuştur. Endonezya'nın başkenti Cakarta'da bulunan bu üniversitede ilk defa felsefe dersleri işlenmiştir. Aynı yıllar arasında lisansüstü eğitim vermeye de başlanmıştır. 1988 yılında ise Davet Fakültesi ve Şeriat Fakültesi açılmıştır. 1998-1999 yılları arasında Terbiye Fakültesi'nde Psikoloji ve Matematik Bölümü, Şeriat Fakültesi'nde İslam İktisadi, İslami Finans ve Bankacılık Bölümü açılmıştır.³⁴ Günümüzde ise stratejik konumundan ve imkânların bulunduğu bir yerde olmasından dolayı Endonezya İslam Üniversitesi denilince Syarif Hidayatullah İslam Üniversitesi ön plana çıkmaktadır.

Bu üniversitede doktora düzeyinde ulaşabildiğimiz 333 doktora tezinden sadece 17'si İslam Hukuku alanına aittir.

Doktora Düzeyinde Yapılan Tezler:³⁵

Aile Hukuku:

1. Abd Muhaimin, Abdul Wahab, *Adopsi Hukum İslam dalam Sistem Hukum Nasional: Studi Tentang UU No. 1 Tahun 1974 dan Kompilasi Hukum Islam (KHI) Tentang Perkawinan* (Milli Hukuk Sisteminde İslam Hukukunun Benimsenmesi: Evlilik ile İlgili 1974 Yılı 1 Sayılı Kanunu ve İslam Hukuku Çalışması), 2008.

2. Nuronyah, Wardah, *Pembaruan Hukum Perkawinan Islam di Indonesia (Studi Terhadap Konstruksi Ushul Fikih dalam KHI)* (Endonezya'da İslam Evlilik Hukuku'nun Yenilenmesi: İslam Hukuku'nda Usûl-i Fıkhî İnşa Çalışması), 2016.

3. Sadari, *Sakralisasi vis-a-vis Desakralisasi Hukum Keluarga Islam di Indonesia* (Endonezya'da İslam Aile Hukukunun Kutsallığına Darbe Karşısında Aile Hukukunun Kutsallaştırılması), 2014.

Siyâset-i Şer'iyeye:

³⁴ <http://www.uinjkt.ac.id/id/tentang-uin/>, (18.11.2017).

³⁵ <http://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/171>, (18.11.2017).

1. Abady, M. Yusrie Abady, *Konsepsi dan Praksis Politik Islam Abdul Qahhar Mudzakkar*³⁶ (İslam Politikası Kavramı ve Uygulaması Konusunda Abdul Qahhar Mudzakkar'ın Görüşü), 2011.

2. Khamami, *Pemberlakuan Hukum Jinayah di Aceh dan Kelantan* (Açe ve Kelantan'da Cinâyât Hukukunun Uygulanması), 2014.

3. Fuady, Samir, *Syariat Islam dan Politik Pasca UU RI No. 44 Tahun 1999 Tentang Penyelenggaraan Keistimewaan Provinsi Daerah Istimewa Aceh* (1999 Yılı 44 Sayılı Kanun Sonrası Açe'de İslam Hukuku ve Siyaseti), 2016.

4. Hejaziey, Djawahir, *Politik Hukum Nasional tentang Perbankan Syari'ah di Indonesia* (Endonezya'da Katılım Bankacılığına İlişkin Milli Hukuk Politikası), 2010.

İslam Ekonomisi:

1. Subagyo, Ahmad, *Keuangan Mikro Islam (Suatu Kajian Model Pembelajaran dalam Praktek Keuangan Mikro Islam di Indonesia)* (İslami Mikro Finans (Endonezya'daki İslami Mikro Finans Uygulama Örneklerini Öğrenme Çalışması), 2012.

2. Nailufar, Eva Zulfa, *Studi Kritis UMP DKI dalam Perspektif Sistem Pengupahan Berkeadilan Menurut Islam* (İslam'a Göre Adaletli Şekilde Ücret Sistemi Açısında Cakarta'da İl Asgari Ücretinin Eleştirel İncelenmesi), 2014.

3. Trisiladi Supriyanto, *Konsep Rate of Profit Perspektif Ekonomi Islam (Aplikasi di Bank Syariah)* (İslam Ekonomisi Perspektifinde Kâr Oranı Kavramı: Katılım Bankalarında Uygulanması), 2014.

4. Wahid, Abdul, *Kepatuhan Syariah pada Transaksi Produk Murabahah Emas dan Rahn Emas di Lembaga Keuangan Syariah Indonesia* (Endonezya İslami Finansal Kurumlarda Altın Murabahası ve Altın Rehni Ürün İşlemlerinde Şeriata Uygunluk), 2018.

5. Ghoni, Abdul, *Strategi Pengembangan Takaful Funeral di Indonesia: Sinergi Antara Perusahaan Takaful dan Lembaga Pemakan Komersial* (Endonezya'da Katılım Sigortasını Geliştirme Stratejisi: Katılım Sigortası Şirketleri ile Ticari Ajansları Arasındaki Birliktelik), 2018.

³⁶ Abdul Qahar Mudzakkar, 1950 yılından 1965 yılına kadar Güney Sulawesi'de İslâmî bir hareketin lideriydi. Endonezya merkez hükümetine karşı bir gerilla savaşında toplumdaki halklarını yönetti ve sonunda ormanda ordusu tarafından öldürüldü.

6. Erika Amelia, *Peran Auditor terhadap Kualitas Laporan Keuangan dalam Perspektif Akuntansi Syari'ah* (Şer'i Muhasebe Açısından Ekonomik Beyanların Niteliğinde Müfettişin Rolü), 2018.

Tıp Bilimi Fıkhı:

1. Astiwara, Endy Muhammad, *Fikih Kedokteran Kontemporer (Analisis Produk Pemikiran Hukum Majma'al-Fiqh al- Islami 1985-2010 dalam Bidang Kedokteran)* (Modern Adli Tıp Mecma'al-Fikhi'l-İslâmi'nin (1985-2010) Tıp Alanındaki Görüşlerinin Analizi), 2014.

Temizlik:

1. Rianti, Emy, *Personal Hygiene dalam Perspektif Islam* (İslami Bir Bakış Açısından Kişisel Temizlik), 2017.

Diğer:

1. Tutik Hamidah, *Pemikiran Fiqh Feminis Muslim Indonesia* (Endonezya Feminist Müslümanlarının Fıkh Düşüncesi), 2012.

Ayrıca bu üniversitenin "e-Dergi"sine resmi internet sayfasından kolayca ulaşabilmektedir. Bu dergideki yazarların çoğu üniversitenin kendi akademisyenleridir. İslam Hukuku ile ilgili bu derginin birçok sayısı vardır. Dergide İslam Hukuku'nun her konusundan makale yer almaktadır. Ayrıca İslam Hukuku alanında yazılmış yazıların çoğunu İslam Ekonomisi oluşturmaktadır.³⁷

ÖZEL ÜNİVERSİTELER

Özel İslam Üniversitelerinin çoğunda en yüksek eğitim derecesi yüksek lisansa kadar olsa da bazı üniversitelerde doktora düzeyinde eğitim verilmektedir.

1. Endonezya İslam Üniversitesi (Universitas Islam Indonesia)

Endonezya İslam Üniversitesi 1946 yılında özel bir kurum olarak Yogyakarta şehrinde kurulmuştur. 1947 yılında sadece 4 fakülteden oluşmaktaydı. Bunlar; Din (İslam), Hukuk, Eğitim ve Ekonomi

³⁷ <http://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/30813/browse?type=subject&order=ASC&rpp=20&offset=640>, (11.05.19). (e-Dergi'ye bu websitesinden ulaşabilirsiniz)

Fakülteleridir. Bu üniversitede 2002 yılında yeni fakülteler açılmış ve lisansüstü-doktora eğitim programları başlamıştır. Doktora düzeyinde Şeriat Hukuku, İktisat Bilimleri, Hukuk Bilimleri, İnşaat Mühendisliği olmak üzere dört anabilim dalı bulunmaktadır. Okulun resmi ana sayfasında kendi doktora tezlerini yayınlamadıklarından dolayı İslam Hukuku'na ilişkin doktora tezleri olup olmadığına ulaşamadık.³⁸

Okulun ayrıca kendi Katılım Bankası mevcuttur. *Unisia İnsan Endonezya Katılım Bankası* olarak isimlendirilen bu banka, şer'i bir işletme olmayı amaçlamakta ve Yogyakarta'daki Katılım Bankalarının Finansal işlemlerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bankanın ana hizmetlerinden bazıları öğrenci, sağlık ve gezi finansmanlığıdır.³⁹

2. STEI-SEBI İslam İktisadı Yüksek Okulu (STEI SEBI-School of Islamic Economics)

SEBI Yüksek Okulu 1998 yılında kurulmuş özel bir kurumdur. Bu okulda İslam İktisadı dersi derinlemesine işlenmektedir. Okulda iki bölüm bulunmaktadır: *Shariah Accounting* (Muhasebe) ve *Shariah Banking* (Bankacılık). Ayrıca bu okulda İslam İktisadı ile ilgili birçok uluslararası seminerler ve konferanslar düzenlenmiştir.⁴⁰ Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

2001-2002 – İslami Kalkınma Bankası (*Islamic Development Bank*) (Cidde, Suudi Arabistan) kurumundan Prof. Dr. M. Umer Chapra⁴¹ ile ders işlemişlerdir.

2002 – IIUM, Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi (*International Islamic University of Malaysia*) ile iş birliği kurulup “Bugünkü ve Gelecekteki Şer'i Bankacılık” adıyla Dr. Shahul Hameed'in konuşmacı olduğu bir seminer düzenlenmiştir.

2003 – IIUM'den Prof. Dr. Moh. Daud Bakar ile ders işlemişlerdir.

2005 – Kral Abdul Aziz Üniversitesi'nden Dr. Abdullah Qurban Turkistani konuşmacı olarak seminer düzenlemiştir.

³⁸ <https://www.uui.ac.id/>, (11.04.2019).

³⁹ <https://www.uui.ac.id/fasilitas-kampus/#toggle-id-15>, (11.04.2019).

⁴⁰ <http://www.sebi.ac.id/>, (28.11.2017).

⁴¹ Dr. Muhammad Umer Chapra, Pakistan'da 1933 yılında doğdu. Suudi Arabistan'da bir İslam İktisatçısıdır. Cidde'de İslami Kalkınma Bankasının İslam Araştırmaları ve Eğitimi Enstitüsü'nde bir Araştırma Danışmanıdır.

2005 – IIUM’den Prof. Dr. Saiful Azhar Rosly konuşmacı olarak “Sermaye Piyasasında Kritik Konular” (*Critical Issues in Capital Market*) isimli bir seminer düzenlenmiştir.

2005 – Bradford Üniversitesi’nden Dr. Muhammad Hudhaib’in konuşmacı olarak katıldığı “*Critical Issues on Islamic Accounting Construction in Modern Business World*” Modern İş Dünyasında İslami Muhasebe Üzerine Kritik Konular” adlı bir seminer düzenlenmiştir.

2010 – Dr. Patrick Haenni’nin konuşmacı olarak katıldığı “İslam ve Batının İlişkisi: Gelişimi ve Geleceği” (*The Relationship of Islam and the West: Its Development and Future*) adlı halka açık bir ders verilmiştir.

2010 – İslami Mikro Finans: Fakirliğin Azaltılması Programındaki Başarı Faktörleri ve Ümmetin Refahının Arttırılması (*Islamic Microfinance: The Success Factors in Poverty Alleviation Program and Ummah’s Welfare Enhancement*) üzerine Prof. Dr. Abdul Mannan ile tartışmalar düzenlenmiştir.

2012 – Uluslararası Fıkıh ve İslami Finans Seminerleri ve Konferansları düzenlenmiştir.

2013 – Prof. Dr. Vehbe Zuhayli, fıkıhın muamelat alanı ile ilgili uluslararası eğitim dersi vermiştir.

2013 – Prof. Yashusi Suzuki, “Küresel İslam İktisadının Gelişimi” (*Global Islamic Finance Development*) konusu üzerine uluslararası bir eğitim dersi vermiştir.

3. Yogyakarta Muhammadiyye Üniversitesi (*Universitas Muhammadiyah Yogyakarta*)

1981 yılında Sunan Kalijaga İslam Devlet Üniversitesi’nde görevini tamamlamış olan üniversitenin eski rektörü tarafından kurulmuştur. Doktora düzeyinde sadece İslam Politikası Bölümü bulunmaktadır.

Ulaşabildiğimiz 65 doktora tezinin sadece bir tanesi İslam Hukuku ile ilgilidir.⁴²

II. MALEZYA

1. Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (International Islamic University of Malaysia)

Üniversite 1983 yılında Malezya Devleti, Bangladeş, Mısır, Libya, Maldivler, Pakistan, Suudi Arabistan, Türkiye ve İslam Konferanslar Organizasyonu arasında yapılan iş birliği sonucunda “*The International Islamic University of Malaysia*” adıyla kurulmuştur. Üniversitede lisansüstü ve doktora düzeyinde İslam Hukuku, İslam Hukuk Felsefesi ve İslam İktisadı bölümü bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyinde ise Fıkıh ve Fıkıh Usûlü bölümleri vardır. Ayrıca İslami İlimler ve Hukuk Fakültesi’nin bazı anabilim dallarında doktora programları bulunmaktadır.⁴³ Bu üniversiteden İslam Hukuku alanında yayınlanmış 80 doktora tezi tespit ettik. Ancak makalenin daha fazla uzamaması için doktora tezlerinde işlenen konuları verip dipnotlarda birkaç tez ismine atıfta bulunacağız.

Bu üniversitede yayınlanmış doktora tezlerinde İslam İktisadı, İslami bankacılık, tekâfül⁴⁴, akitler, icare, vadeli sözleşme, elektronik sözleşme, vakıf, para vakıfları, zekât, yiyecekler, aile hukuku, talak-nikah, nafaka, miras hukuku, yargı hukuku⁴⁵, ceza hukuku, hadler, diyet⁴⁶, kısas, sulh, şahitlik, fıkıh usulü⁴⁷, akıl-vahiy, içtihat, deliller, kati-zanni, istishab, makasidü’ş-şeria, ve feminist İslam hukuku gibi konular işlenmiştir. Ayrıca Nijerya, Malezya, Singapur, Hollanda, Irak ve Ürdün gibi ülkeler doktora tezlerinde incelenmiş, bazı tezlerde mukayeseli çalışmalara konu olmuşlardır. İbn Teymiyye, İmam Muhammed el-Tahir b. Ashur, İbn Hacer

⁴² Kamsi, *Dinamika Politik Hukum dan Positivisasi Syariat Islam di Indonesia (Studi Hukum Perkawinan Era Orde Baru* (Endonezya’da Hukukun Siyasal Dinamikleri ve İslam Hukukunun Pozitivizmi (Yeni Düzen Çağında Evlilik Hukukunun İncelenmesi), 2011.

⁴³ Arslan, Ahmet Turan, “Malezya’da Din Eğitimi ve Arapça Öğretimi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1997, sayı 13-14-15, s. 49.

⁴⁵ Abdul Munir Yacoob, *Islamic Judiciary with Special Reference to Shariah Courts in Peninsula Malaysia* (Malezya Yarımadasına Özgü Atıflarla İslami Yargı), 1990.

⁴⁶ Syed Ahmad Shihabuddin Abdurrahman Alsagoff, *Al-Diyah as Compensation for Homicide and Wounding in Malaysia* (Malezya’da Cinayet ve Adam Yaralama Tazminatı Olarak Diyet), 1998.

⁴⁷ Shabana, Ayman, *Customary Implications in Islamic law: The Development of The Concept of ‘Urf in The Islamic Legal Tradition* (İslam Hukukunda Geleneksel Uygulamalar: İslam Hukuk Geleneğinde Örf Kavramının Gelişimi), 2009.

ve Kadı Ebu Yala da doktora tezlerinde incelenen önemli isimleri oluşturmaktadır.

2. Malaya Üniversitesi (*Universiti Malaya*)

Malaya Üniversitesi ilk olarak 1905 yılında Singapur'da "Kral VII. Edward Sağlık Koleji" olarak kurulmuştur. 1949 yılında ismi "Malaya Üniversitesi" olarak değiştirilmiştir. 1959 yılında üniversite bünyesindeki fakülteler Singapur ve Malezya arasında paylaştırılmıştır. Ancak Malezya bu üniversiteyi kendi devlet üniversitesi statüsüne çevirmek istemiştir. Nihayetinde Singapur'dan bağımsız olan üniversite 1962 yılında Malaya Üniversitesi adıyla Malezya'ya ait bir devlet üniversitesi olmuştur.

İslam Hukuku alanında doktora programında Fıkıh ve Fıkıh Usûlü, İslam Şeriat Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukuk, İslam İktisadı ve Karşılaştırmalı Ekonomi, İslami İşletme ve Finans İşlemleri, Siyaseti Şer'iyye ve İslam Yönetimi dalları mevcuttur.

Bu üniversiteden İslam Hukuku alanında yayınlanmış 52 doktora tezine ulaşabildik. Bu tezlerde İslam iktisadı, akitler, İslami bankacılık, müşareke, borçlar hukuku⁴⁸, zekât, aile hukuku⁴⁹, nikah, miras hukuku, ceza hukuku, cinayet, ikrar, diyet, sulh, maslahat-mefsedet, maslahat-ı mürsele, istihsan, ruhsat, Maliki mezhebi ve hicri takvim gibi konular işlenmiştir. Doktora tezlerinde Yemen⁵⁰, Ürdün, Filistin, Irak, Malezya, Endonezya, Ürdün ve Brunei gibi ülkeler incelenmiş, bu ülkelerde uygulanan İslam hukuku analiz edilmiş ve bu ülkelerde verilmiş fetvalar incelenmiştir.⁵¹

⁴⁸ Al-Sharuf, İbrahim Ahmad Muhammad, *al-Duyun al-Muta'aththirah fi al-Masarif al-Islamiyah al-Filastiniyah: Dirasah Fiqhiyah* (Filistin İslami Finans Kurumlarında Tahsil Edilemeyen Borçlar), 2012.

⁴⁹ Umar, Zulkarnani, *Adat Perpatih dan Hukum Syarak di Negeri Sembilan: Analisis Perbandingan berkaitan Institusi Kekeluargaan dan Pewarisan* (Negeri Sembilan'da Perpatih Adeti⁴⁹ ve İslam Hukuku: Miras ve Aile Kurumu'nun Karşılaştırmalı Bir Analizi), 2007.

⁵⁰ Gamal, Ali Hasan Mohammed, *al-Jara'im al-Muhdarah li-'ismah al-Dima' fi Qanun al-Jara'im wa al-'Uqubat al-Yamani: Dirasah Tahliliyah fi Daw' Ahkam al-Shari'ah al-Islamiyah* (Yemen Ceza Hukukunda Bir Kimsenin Kanunun Mukaddesliğini Ortadan Kaldıran Suçlar), 2009.

⁵¹ Haji Mat Dain, Haji Japar, *Analisis Metode Fatwa Muamalat oleh Mufti Kerajaan Brunei dari Tahun 1962-2006* (1962-2006 Yılları Arası Brunei Krallığı'nda Müftü Tarafında Muamalat Alanında Verilmiş Fetva Metotlarının Analizi), 2011.

Ayrıca İbn Rüşd⁵², İbn Kudame, İbn Hazm, İmam Salih b. Mehdi el-Makbeli⁵³, Şeyh Muhammed Tahir Celalettin, İmam Gazzali⁵⁴, İmam Şafii ve Ebu Hanife, İman el-Karamasti, Senhuri, Nevevi ve İmam Muhammed b. Ali b. Sallum et-Temimi gibi isimler doktora tezlerine konu olmuşlardır.

3. Malezya Devlet Üniversitesi (*Universiti Kebangsaan Malaysia*)

Üniversite 1970 yılında kurulmasıyla beraber İslam Araştırmaları Fakültesi de açılmıştır. Bu üniversitede yüksek lisans ve doktora düzeyinde İslam Hukuku bölümü mevcuttur. Ayrıca üniversitede, halka yönelik sürekli Fıkıh Dersleri Öğretim Programı bulunmaktadır. Fıkıh derslerinde Günlük İbadet (İlmihal) Konuları ve Gündemdeki Fıkıh Problemleri gibi dersler işlenmektedir. Bu üniversitede İslam Hukuku alanından yayınlanmış olan 42 doktora tezine ulaşabildik. Bu tezlerde İslam iktisadı⁵⁵, İslami bankacılık⁵⁶, zekât, mal⁵⁷, mülkiyet⁵⁸, vakıflar⁵⁹, aile hukuku⁶⁰, talak⁶¹,

⁵² Salih al-Hamidi, Muhammad ibn. Husayn, *al-Ijma' 'inda Ibn Rushd fi Kitab al-Nikah min Khilal Kitabihî "Bidayah al-Mujtahid wa Nihayat al-Muqtasid": Dirasah Tahliyah (Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid'in Nikah Kitabı'nda İbn Rüşd'e Göre İcma Kavramı)*, 2009.

⁵³ Al-Baadani, Khaled Hasan Mohammed, *al-Manar fi-al-Mukhtar min Jawahir al-Bahr al-Zakhhâr lil-İmam Salih ibn Mahdi al-Maqbali (1108 H): Dirasah wa Tahqiq (İmam Salih b. Mehdi el-Makbeli'nin el-Menâr fi'l-Muhtari min Cevâhiri'l-Bahri'l-Zehhar Adli Eseri)*, 2011.

⁵⁴ Laluddin, Hayatullah, *The Concept of Maslahah with Special Reference to Imam Ghazali and Its Potential Role in Islamization of Sociology (İmam Gazzali'ye Özel Atıflarla Maslahat Kavramı ve Sosyolojinin İslamlaştırılmasındaki Potansiyel Rolü)*, 2006.

⁵⁵ Mas'ad, Muhammad Aunnurrochim, *Konsep Keuntungan Mengikut Perspektif Sistem Ekonomi Islam (The Concept of Profitability from The Perspective of The Islamic Economic System)*, 2007.

⁵⁶ İsmail, Hafiz Ali, *Financial Instruments in The Interest Free Banking: Comparative Juristic Analysis (Faizsiz Bankacılığın Finansal Kurumları: Karşılaştırmalı Hukuki Analiz)*, 1998.; 19. İsmail Hj. Ahmad, *Islamic Financial Design and Capital Structure*, 2005.

⁵⁷ Jusoh, Yahaya, *Konsep Mal dalam al-Qur'an (Kur'an'da Mal Kavramı)*, 1997.

⁵⁸ Khalil, Jafri, *Pemilikan Harta: Suatu Kajian Perbandingan antara Undang-Undang Islam, Malaysia dan Indonesia (Proverty Ownership: A Comparative Study of Islamic Law, Malaysia and Indonesia)*, 2000.

⁵⁹ Haji Noor Kaseh, Noor Hira, *Pengurusan dan Pembangunan Harta Wakaf di Negara Brunei Darussalam (Brunei Sultanlığında Vakfın Yönetimi ve Gelişmesi)*, 2013.; 26. Jusoh, Mohd Sukri, *Pengurusan dan Pembangunan Harta Wakaf di Malaysia dan Indonesia (Malezya ve Endonezya'da Vakfın Yönetimi ve Gelişmesi)*, 2012.

⁶⁰ Siti Zalikah Hj. Md. Nor, Datin, *Hukum Kekeluargaan di Dalam Masyarakat Majemuk Menurut Pandangan İslam: Pelaksanaan di Malaysia (İslam'a Göre Birleşik Toplumda Aile Hukuku: Malezya'da Uygulaması)*, 1988.; Hj Mokhtar, Mohd. Na'im, *Tatacara Tuntutan Kes-Kes Kekeluargaan di Mahkamah Syariah di Malaysia (Malezya'daki Şeriat Mahkemelerinde Aile Davası Alacaklarına İlişkin Metodlar)*, 2008.

hidane⁶², fıkıh usulu, istihsan⁶³, istidlal⁶⁴, maslahat-ı mürsele⁶⁵, içtihat⁶⁶, karşılaştırmalı hukuk, kitap tahkiki⁶⁷ gibi konular istenmiştir. Ayrıca İmam Şafii, İbn. Rüşd, Gazzali, Yusuf el-Karadavi⁶⁸ gibi isimler doktora tezlerine konu olmuştur.

4. Uluslararası İslam Ekonomi Üniversitesi (*The Global University of Islamic Finance*) (INCEIF)

Uluslararası İslam Ekonomi Üniversitesi 2005 yılında bizzat Malezya Bankası tarafından kurulmuştur. İslam İktisadı alanında önder olan INCEIF, küresel İslam finans sektörü için, uluslararası düzeyde uzmanlar eğitmeyi amaçlayan, endüstri odaklı bir eğitim programı sunmaktadır. Ayrıca bu üniversitede doktora düzeyinde İslam İktisadı bölümü de bulunmaktadır.

5. İslam İktisadı ve Finansı Araştırma Merkezi (*Research Center for Islamic Economics and Finance*)

İslam İktisadı ve Finansı Araştırma Merkezi 2001 yılında kurulmuş olup rehin, İslami mikro finans işlemleri, zekât, Kur'an ve Sünnet'e göre

- ⁶¹ Hj. Tamit, Hajah Saadiah, *Pembubaran Perkahwinan di Kalangan Orang Islam di Negara Brunei Darussalam dan Perbandingan dengan Undang-Undang Keluarga Islam Malaysia* (Brunei Sultanlığındaki Evliliğin Boşanması ve Malezya İslam Aile Hukuku ile Karşılaştırma), 2001.
- ⁶² Noor, Zanariah, *Haadanah: Beberapa Aspek Penyelewengan* (Hidane: Kötüye Kullanımı Bazı Yönleri), 2004.
- ⁶³ Sholihin, Bunyana, *Sikap Imam Syafi'i terhadap Istihsan* (İstihsan Konusunda İmam Şafii'nin Görüşü), 2001.
- ⁶⁴ Kurt, Nurullah, *Manhajiah Abi Hanifah wa Malik fi al-Istidlal bi al-Sunnah: Dirasah Muqaranah* (Sünnet'ten İstidlal Konusunda Hanefi ve Maliki Mezhebinin Görüşleri), 2004.
- ⁶⁵ Munif, Ahmad, *Maslahah Mursalah menurut al-Ghazali dan Relevansinya dengan Pembaharuan Hukum Islam* (Maslahah Mursalah according to Al-Ghazali and Its Relevance to Islamic Law Reform), 1999.; Djalaluddin, Muhammad Mawardi, *al-Maslahah al-Mursalah dan Pembaharuan Hukum Islam: Suatu Kajian terhadap Beberapa Permasalahan Fiqh* (Maslahat-ı Mürsele ve İslam Hukukunun Yenilenmesi: Fıkıh Konularla İlgili bir Araştırma), 2008.
- ⁶⁶ Kasuwi, *Metode Ijtihad Ibnu Rusyd dalam Kitab Bidayat al-Mujtahid* (Bidâyet'ül-Müçtehid Kitabında İbn. Rüşd'ün İçtihat Metodu), 1999.
- ⁶⁷ Mahmud, Ismail, *Tahqiq al-Kalam fi al-Awamir wa al-Nawahi min Nihayatal-Usul fi Dirasah al-Usul* (Fıkıh Usulu Konusunda el-Avvamir el-Nawahi min Nihayatal-Usul Kitabının Tahkiki), 1997.
- ⁶⁸ Kaswari, Sholihah, *al-Qaradawi dan Metodologinya dalam Fiqh Hadis Siyasah* (al-Qaradawi and His Methodology in Fiqh Hadis Siyasah), 2017.

ekonomi teorileri, İslam iktisadı alanında metodoloji sorunu, İslami bankacılık, tekâfül vb. gibi konular merkezin araştırmalarının odağını oluşturmaktadır.

**6. Uluslararası İleri Düzey İslam Araştırmaları Enstitüsü
(International Institute of Advanced Islamic Studies) (IAIS)**

Uluslararası İleri Düzey İslam Araştırmaları Enstitüsü 2007 yılında özel bir kurum olarak kurulmuş olup bir yıl sonra resmi olarak faaliyete başlamıştır. Bu enstitüde araştırmaların yanı sıra dersler de yapılmaktadır. Araştırma konularını fıkha göre helal standartlar, kadın hakları ve İslam hukuku aile modeli oluşturmaktadır. Ders kısmında ise iki anabilim dalı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ekonomi, Finans, Zekât ve Vakıflar; ikincisi ise Şeriat, Hukuk, Yönetim ve Helal anabilim dalıdır.

**7. Uluslararası Helal Araştırmaları ve Eğitimi Enstitüsü
(International Institute for Halal Research and Training)**

Helal üretim araştırmalarına odaklı IIUM'e bağlı bir enstitüdür. Doktora düzeyinde Helal Endüstrisi programı bulunmaktadır. Araştırmaları ile ilgili birçok ulusal ve uluslararası ödül kazanmıştır.

**8. Uluslararası İslam İktisadı Şeriat Araştırmaları Akademisi
(International Shariah Research Academy for Islamic Finance)**

Bu akademi, İslam iktisadı alanında yapılan araştırmaları teşvik etmek için kurulmuştur. İslam iktisadı endüstrisindeki çağdaş meseleler üzerine çalışmalar yürütülmektedir.

Sonuç

Araştırmamızı yaparken zorlandığımız en önemli husus araştırma konumuzu oluşturan bazı üniversitelerin sistemli bir tez kataloğunun bulunmamasıdır. Bu husustan dolayı biz araştırmamızda sadece erişebildiğimiz doktora tezleri isimlerinden bir değerlendirmede bulunduk. İncelediğimiz üniversite, yükseköğretim ve araştırma merkezlerine bakıldığında nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ve dini hükümlerin uygulandığı Endonezya ve Malezya gibi ülkelerde İslam Hukuku alanında lisansüstü çalışmaların yaygın olduğunu görmekteyiz. Endonezya'da lisansüstü çalışmalar çoğunlukla devlet üniversitelerinde yapılmaktayken bir kısım çalışmalar özel üniversitelerden yayınlanmıştır. İncelememizde tespit ettiğimiz bir diğer önemli nokta ise bu ülkelerde

yapılan doktora tezlerinin genellikle İslam üniversiteleri tarafından yayınlanmış olmalarıdır.

Bu iki ülkede İslam Hukukuna dair ulaşabildiğimiz en eski doktora tezi 1982 yılında Malezya’nın *Universiti Kebangsaan Malaysia* (Malezya Devlet Üniversitesi)’nde yayınlanmıştır ve bu üniversiteler hala aktif bir şekilde doktora tezleri yayınlanmaya devam etmektedir. Tespit ettiğimiz tezlerin sayıca fazla olmaması ve daha faydalı olacağı düşüncesinden dolayı tez isimlerini makale içinde listeleterek ve Türkçeye tercüme ederek sıraladık.

İncelediğimiz üniversitelerde yayınlanmış olan doktora tezlerinin içerdiği konular muhtelifdir. İslam Hukuku’nun her dalına ait doktora tezine rastlanılmaktadır. Özellikle İslam İktisadına yönelik küresel ilginin artmasından dolayı bu ülkelerde de bu alana dair doktora tezleri son yıllarda artış göstermektedir. Doktora çalışmalarının yanı sıra bu ülkelerde seminerler düzenlenmekte ve başka ülkelere konu ile ilgili uzman kişiler bu kurumlarda konuşmalar yapmaktadır. İslam Hukuku’na dair yapılan bir başka çalışmayı ise üniversite ve diğer kurumlar tarafından yayınlanmakta olan dergiler oluşturmaktadır. Yine bu ülkelerde kurulmuş olan araştırma merkezleri ve enstitüler de İslam Hukuku ve İslam İktisadı alanına dair araştırmalarda bulunmaktadır. İslam İktisadına özel bir önemin gösterildiğini ise Malezya’da *The Global University of Islamic Finance* (Uluslararası İslam Ekonomi Üniversitesi)’nin bir banka tarafından kurulmasından ve bu alana ait doktora programlarına bolca rastlanılmasından çıkartabilmekteyiz.

Kaynakça

- Abthal, Hamas, “*Makalah Pelaksanaan Syariat Islam di Aceh*”, y.y., 2015, <http://hamasbinsyukri.blogspot.com.tr/2015/10/syariat-islam-di-aceh.html>, (30.11.2017).
- Amidhan, H., “Dinî Cemaatler Arasındaki Uyumun Geliştirilmesi: Endonezya Örneği”, *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995, XVII, 304-310.
- Eriñç, Sırrı, “Endonezya”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, c. XI, 192-194.

Göksoy, İsmail Hakkı, "Bazı Müslüman Ülkelerin Yönetim Modeli Endonezya ve Malezya Örneği", *İslâm ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, 173-192.

_____, "Endonezya'da Din Eğitimi Kurumları ve Tarihi Gelişimleri" *Dinî Araştırmalar*, 2003, c. V, sayı: 15, 37-64.

Hassan, Kamal, "21. Yüzyılda İslâm Dünyası: Malay-Endonezya Bölgesi", *XXI. Yüzyılda İslâm Dünyası ve Türkiye*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2003, 227-241.

Syaifullah, *Sejarah dan Kebudayaan Islam di Asia Tenggara*, Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2010.

<http://catalog.uinsby.ac.id/index.php>, (28.11.2017).

<http://digilib.uin-suka.ac.id/>, (28.11.2017).

<http://digilib.uinsby.ac.id/>, (29.11.2017).

<http://journals.iium.edu.my/>, (27.11.2017).

<http://pps.radenfatah.ac.id/>, (28.11.2017).

<http://radenfatah.ac.id/>, (25.11.2017).

<http://repositori.uin-alauddin.ac.id/view/divisions/>, (28.11.2017).

<http://repository.uin-suska.ac.id/>, (28.11.2017).

<http://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/170/browse?type=subject&order=ASC&rpp=20&offset=20>, (18.11.2017).

<http://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/171>, (18.11.2017).

<http://repository.uinsu.ac.id/view/divisions/DISTR/2016.html>, (28.11.2017).

<http://repository.uisu.ac.id>, (30.11.2017).

<http://uin-suka.ac.id/>, (28.11.2017).

<http://uinsu.ac.id/>, (24.11.2017).

<http://www.ar-raniry.ac.id/>, (28.11.2017).

<http://www.diglib.um.edu.my/umtheses/browse.asp?level=all&faculty=I&year=all#sthash.MGTxQABt.dpbs>, (30.11.2017).

<http://www.iais.org.my/e/>, (30.11.2017).

- <http://www.iium.edu.my/>, (27.11.2017).
- <http://www.inceif.org/about/philosophy-brand/>, (30.11.2017).
- <http://www.insaniah.edu.my/portal/index.php/en/info-insaniah/latar-belakang/sejarah-penubuhan>, (30.11.2017).
- <http://www.kuis.edu.my/v4/info-kuis/latar-belakang/pengenalan>, (29.11.2017).
- http://www.mifc.com/index.php?ch=ch_directory_talent&pg=pg_directory_talent_human&ac=98, (30.11.2017).
- <http://www.sebi.ac.id/>, (28.11.2017).
- <http://www.uin-alauddin.ac.id/sejarah>, (28.11.2017).
- <http://www.uin-malang.ac.id/>, (28.11.2017).
- <http://www.uinjkt.ac.id/id/tentang-uin/>, (18.11.2017).
- <http://www.uinsby.ac.id/>, (28.11.2017).
- http://www.uinsgd.ac.id/front/arsip/karya_ilmiah/disertasi, (18.11.2017).
- <http://www.uinsgd.ac.id/front/home>, (18.11.2017).
- <http://www.ukm.my/fpi/faq-category/program-pascasiswazah/>, (29.11.2017).
- <http://www.ukm.my/fpi/latar-belakang-2/>, (29.11.2017).
- https://cenf.univ-paris1.fr/fileadmin/Chaire_CENF/cv_umer_chapra.pdf, (28.11.2017).
- <https://lib.iium.edu.my/rm/mom2-documentresults.jsp>, (27.11.2017).
- <https://repository.ar-raniry.ac.id/>, (28.11.2017).
- <https://uin-suska.ac.id/>, (28.11.2017).
- <https://w3.uinsby.ac.id/>, (29.11.2017).
- <https://www.uui.ac.id/>, (11.04.2019).
- <https://www.uui.ac.id/fasilitas-kampus/#toggle-id-15>, (11.04.2019).
- <https://www.uisu.ac.id/>, (30.11.2017).

<https://www.um.edu.my/about-um/our-history>, (30.11.2017).